

NACIONALINĖ MOKSLO PROGRAMA „MODERNYBĖ LIETUVOJE“

I. BENDROSIOS NUOSTATOS

1. Modernybė¹ yra šiuolaikinės Lietuvos darbotvarkė: jos praeitis, dabartis ir ateitis. Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ Lietuvos piliečius kviečia kurti „modernią, veržlią, atvirą pasauliui, savo nacionalinį tapatumą puoselėjančią stiprią valstybę“. Reflektuojant ir projektuojant modernios Lietuvos visuomenės raidos principus, svarbu suprasti, kokioje modernybėje esame: kokie modernėjimo procesai ir reiškiniai vyko ir vyksta Lietuvoje, kokie jų socialiniai, politiniai, ekonominiai ir kultūriniai padariniai, kokios modernių visuomenių ypatybės būdingos Lietuvai, kaip jos skleidžiasi, kokių esama santykių ir sąveikų tarp ikimodernioms visuomenėms būdingų, tradicinių ir modernių bei tarp modernių ir vėlyvosios modernybės reiškinių.

2. Lietuvos modernios visuomenės formavimasis, prasidėjęs drauge su įvairiakrypčiais visuomenės pokyčiais, modernaus žmogaus, visuomenės diferenciacijos ir integracijos, racionalizacijos, modernių struktūrų radimosi procesais, yra kompleksiškas reiškinys.

Modernybę Lietuvoje kaip problemą (ne vienkryptę modernybę, o įvairių galimų modernybės krypčių, procesų ir perspektyvų savivoką) formuluoti skatina ir ją aktualizuoja šiuolaikinės Lietuvos būklė. Neapmąstytas ir nepakankamai įsisaugantis šiuolaikinės visuomenės gyvenimas trukdo kompleksiskai tyrinėti ir įvertinti Lietuvos socialinės, kultūrinės, politinės ir ekonominės raidos būklę ir perspektyvas.

3. Daugiau nei prieš du dešimtmečius suformuluotas siekis kurti laisvą, demokratinę, pliuralistinę, atvirą, individo teises ir laisves gerbiančią ir užtikrinančią, vidaus ir išorės iššūkius įveikiančią visuomenę, šiandien dažnai tėra girdimas tik politinių deklaracijų lygmeniu. Mokslinių tyrimų rezultatai bei politinio, ekonominio ir visuomeninio gyvenimo kritikų išvados atskleidžia tokį vaizdą:

3.1. silpną Lietuvos visuomenės pilietinę galią, pasyvumą svarstant viešuosius reikalus, nepakankamai įsisaugantą bendrojo gėrio ir socialinio solidarumo svarbą;

¹ Atsižvelgiant į fundamentalios sąvokos „modernybė“ vartojimo, viena vertus, filosofijoje, socialinėje teorijoje, humanitariniuose moksluose, kita vertus, socialinės srities moksluose, ypatumus, skiriamos dvi terminų grupės: *modernybė*, *modernumas* ir *modernioji visuomenė*, *modernizacija*. Santykiškai pabrėžiami šiek tiek skirtingi – reflektyvus (pirmuoju atveju) ir institucinis (antruoju atveju) – aspektai. *Pirma*. Sampratos *modernioji visuomenė*, *modernizacija* atsiranda kaip nuoseklios pastangos suprasti ir paaiškinti struktūrinę ir institucinę „dabarties pasaulio“ tvarką, iškilusią po fundamentalių politinių, socialinių, ekonominių, kultūrinių, technologinių pokyčių XVIII a. pabaigoje ir XIX a. pradžioje. Vienkryptės pažangos, koherentiškumo, kompleksiškos diferenciacijos ir integracijos veiksniai laikomi pagrindiniais moderniosios visuomenės ir atitinkamos modernizacijos, įskaitant industrinės visuomenės ir postindustrinės visuomenės sampratas, vertinimo kriterijais. Antra. Fundamentalūs pokyčiai po Antrojo pasaulinio karo – dekolonizacija, Sovietų Sąjungos suirimas, ekonominė krizė, naujų ir senųjų demokratijų problemos, kitokių, ne vakarietišku modernizacijos krypčių išsikristalizavimas – skatina reflektuoti pažinimo būdus, kuriais remiantis reflektuojama nevienalytė, prieštaringa, modernybės/modernumo būklės prigimtis. Modernybės samprata antruoju atveju apibrėžiama nurodant *pliuralistinę* šio reiškinio kilmę. Drauge atkreiptinas dėmesys į socialinių mokslų sričiai ypač būdingus sąvokos *modernizacija* vartojimo bruožus. Šeštame ir septintame dvidešimtojo amžiaus dešimtmečiuose sąvoka *modernizacija* plačiai vartojama funkcionalizmo teorijose, kurios šią sampratą susieja su *vienkrypčiu* modernybės modeliu, akcentuojančiu kompleksiškos diferenciacijos visose visuomenės gyvenimo srityse ir atitinkamus integracijos procesus. Modernizacijos paradigmos kritika (nuo septintojo dešimtmečio pabaigos), o taip pat naujų *vėlyvosios modernybės* bei *postmodernizmo* reiškinių susiformavimas subrandina šioms dienoms būdingą pliuralistinę, *daugeriopą modernybės formų*, sampratą.

3.2. prieštarinę individo santykį su valstybe: viena vertus, individas valstybės institucijomis nepasitiki, jų negerbia ir net jaučia priešišumą, kita vertus, tikisi, kad valstybė užtikrins asmeninę gerovę;

3.3. visuomenę persmelkusį individualizmą ir privataus intereso vyravimą paradoksaliai lydi pagarbos individui, individualumui ir kitoniškumui stoka bei savidestrukcija;

3.4. silpni socialiniai ryšiai, kolektyvinės veiklos įgūdžių stoka, vyraujantys giminystės ryšiai ir nepotizmas trikdo visuomenės ir pavienių jos narių ryžtą, atsakomybę, iniciatyvumą, kūrybiškumą, gebėjimą sąmoningai pasirinkti ir priimti sprendimus;

3.5. istoriškai pagrįsto žinojimo, racionalumo, kritinio mąstymo ir savirefleksijos stoka lemia menką visuomenės atsparumą galimoms manipuliacijoms ir polinkį į konformizmą.

4. Akademiniam ir viešajame diskurse aiškinantis visuomenės problemų priežastis, dažniausiai linkstama apsiriboti sovietine šių problemų kilme, retai – Lietuvos istorinės raidos ypatybėmis ir modernėjimo specifika. Taip problemos yra supaprastinamos, jų priežastys lieka nepažinios, o politinę, ekonominę, socialinę Lietuvos visuomenės ir jos kultūros būklę veikiantys sprendimai priimami be tinkamos argumentacijos arba nuoseklaus pagrindimo.

5. Modernybės Lietuvoje problema lyginamajame kontekste socialiniu ir kultūriniu požiūriu gali atrodyti prieštaringa ir kelti daug klausimų. Tai liudytų įvairių laikotarpių viešuosiuose diskursuose vykęs ir besitęsiantis santykio tarp dviejų aktyvių dėmenų - tradicijos ir modernybės - nagrinėjimas, diskusijose pasitelkiant institucijas ir galių resursus, bei kylančios abejonės dėl „stringančios“, „vėluojančios“ Lietuvos modernybės.

6. Nacionalinės mokslo programos „Modernybė Lietuvoje“ (toliau – programa) **paskirtis** – paskatinti inovatyvius kompleksinius Lietuvoje vykusių ir vykstančių modernėjimo procesų ir jų rezultatų bei modernybės raiškos Lietuvoje tyrimus, jų rezultatų sklaidą visuomenėje; suteikti moksliskai pagrįstų žinių politikos formuotojams ir įgyvendintojams; įvairialypes istorines ir dabarties patirtis atskleidžiančiomis žiniomis paskatinti modernios Lietuvos visuomenės savivoką, socialinę atsakomybę, savivertę ir pasitikėjimą stiprinant savo galimybes šiuolaikiniame besikeičiančiame ir globaliame pasaulyje. Programa būtų įgyvendinama 2014–2020 metais. Per šį laikotarpį tyrimų pagrindu viešajame diskurse kylančios diskusijos ir visuomenei suprantamas programos projektų pristatymas turėtų skatinti visuomenės nacionalinės ir kultūrinės tapatybės, kolektyvinės atminties diskursų atsinaujinimą.

7. Programoje modernybė ir modernizacija yra tyrimo objektas ir pažinimo būdas, padėsiantis naujai nagrinėti Lietuvos visuomenės raidą, peržengiančią lokalumo ribas, jos daugiaplanius kontekstus, veiksnius ir procesus, vietinius, daugybinius ir alternatyvius pavidalus.

8. Modernios Lietuvos ir Lietuvoje vykstančių modernizacijos procesų tyrimai sudarytų prielaidas pagrįsti tvarios valstybės ir visuomenės raidos sampratą, kuri būtų paremta darnaus praeities ir naujovių sambūvio principais, formuoti nuoseklesnę Lietuvos kultūros ir švietimo politiką, transformuoti tradicinio agrarinio ir modernaus urbanistinio mentaliteto konfliktą, kurti aktualų, konceptualų ir analitišką Lietuvos modernizacijos naratyvą. Tai sustiprintų motyvaciją išlaikyti ir plėtoti lietuvišką (kalbinį ir kultūrinį) tapatumą globalioje informacinėje visuomenėje.

9. Savirefleksija pagrįstas modernybės ir modernizacijos vyksmų suvokimas Lietuvos politikos formuotojams padėtų rengti nacionalinio tapatumo tvirtinimo, pilietinės visuomenės ugdymo,

nacionalinės kultūros ir jos sklaidos europinėje kultūros erdvėje skatinimo, visuomenės kūrybinių galių puoselėjimo politines gaires, priimti žinojimu grindžiamus sprendimus.

10. Europos Sąjungos mokslinių tyrimų ir inovacijų programa „Horizontas 2020“ (toliau – „Horizontas – 2020“ Europos Sąjungą ir nacionalines valstybes kviečia tęsti modernizaciją kartu gilinant ir atnaujinant nuolat kintančio pasaulio pažinimą. Programoje laikomasi šios rekomendacijos ir stengiamasi sudaryti sąlygas Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų tyrėjams įsitraukti į bendrą tyrimų lauką, kuri formuoja „Horizontas 2020“ 6-asis iššūkis „Įtrauki, inovatyvi ir reflekyvi visuomenė“, aiškiai pabrėžiantis modernios visuomenės savirefleksijos svarbą bei Europos mokslo erdvės humanitarinių mokslų tinklais paremtos asociacijos HERA (angl. *Humanities in European Research Area*) naujoji programa „Praeitį dabartyje“ (angl. *Re-uses of the Past*). Lietuva yra visateisė šios asociacijos narė, todėl Lietuvos nacionalinių mokslo programų temas svarbu derinti su bendrosiomis europinėmis programų temomis ir taip didinti Lietuvos mokslininkų tarptautiškumo ir nacionalinių mokslo programų tyrimų sklaidos galimybes. Programa tiesiogiai susijusi ir su Lietuvos sumanosios specializacijos programos 6-uoju prioritetu „Įtrauki ir kūrybinga visuomenė“, siekiant suteikti prioritetui tvirtą teorinį pagrindą.

11. Modernybė yra industrinės, egalitarinės, sekuliarinės visuomenės ir kultūros, politinei demokratinei šios visuomenės programai būdingos įtampos tarp laisvės ir lygybės, būklė. Modernybė – tai istorinis laikotarpis, kurio esminiai konceptualūs pokyčiai sutampa su pagrindinėmis politinėmis institucinėmis transformacijomis. Tokios visuomenės genezei ir raidai aprašyti pasitelkiamos daugiopos modernizacijos koncepcijos.

12. Modernėjimas suvokiamas kaip racionalizmu bei gamtos mokslų laimėjimais grindžiamo pasaulėvaizdžio ir techninės industrijos plėtra, feodalinės visuomenės įvairialypis virsmas industrine visuomene, kai plėtojantis kapitalistiniams ekonominiams ir socialiniams santykiams, keičiasi visa kultūros sistema, kuri savaip pajungiama naujų socialinių sluoksnių ir nacionalinių valstybių reikmėms. Keičiasi ne tik ekonominiai ir socialiniai santykiai, politinės ir visuomeninės institucijos, kultūra, bet ir pasaulėvaizdis bei pasaulėjauta. Bendruomenės virsta visuomenėmis, kitaip tariant, ryškiai sumenksta vadinamųjų tradicinių bendruomenių, tradicinių papročių ir vertybių „svoris“, išplinta individo asmenybės, jo kūrybinės raiškos ir laisvės savaiminės vertės suvokimas, kuriuo grindžiamas „modernaus žmogaus“ vaizdinys, randasi aiški privataus ir viešo gyvenimo skirties nuovoka, plinta sekuliarizacija. Ryškėja kultūrinės ir meninės raiškos įvairovė, meninės kūrybos profesionalizacija ir institucionalizacija. Kultūros raidą vis labiau veikia naujosios technologijos, žiniasklaidos, leidybos ir komunikacijos tinklų plėtra. Modernizacijos prasideda autokratiškos bei oligarchinės režimų, kurie išsirutulioja į demokratinius ar autokratiškus, sąlygomis, vis labiau plintant demokratijos ir demokratinio parlamentarizmo idėjoms. Europos nacionalinių valstybių formavimąsi ir įsitvirtinimą lėmė industrinio kapitalizmo raida. Moderniąją kapitalistinio pasaulio sistemą tvirtinančia galia tapo nacionalinė jausena ir nacionalizmas, laidavęs naujos politinės valdžios bei valstybinių institucijų visuotinį pilietinį legitimumą.

13. Modernizacijos procesai buvo esminiai modernios lietuvių tautos, tautinės tapatybės ir nacionalinės valstybės formavimesi. Moderni Lietuvos valstybė, lietuvių tauta, jos kultūra ir politinė savimonė – tai XIX ir XX a. lūžinių pokyčių rezultatas.

14. Lietuvių tauta išgyveno greitą valstiečių etnokultūrinės bendruomenės virsmą valstybingumo siekiančia tauta ir valstybingumą bei jam reikalingą kultūros sistemą tvirtinančia nacija. Formavosi „modernaus lietuvio“ ir „modernios kultūros“ vaizdinys bei supratimas, o plečiantis moderniam ūkio organizavimui ryškėjo socialinis sluoksniavimasis ir socialiniai prieštaravimai. Lietuvai stigo laiko savai modernizacijos politikai įgyvendinti – ją nutraukė nacistinė ir ilgalaikė sovietinė okupacija. Sovietinės okupacijos metais Lietuva išgyveno galingą industrializacijos ir urbanizacijos bangą, kuri pakeitė visą kraštovaizdį ir sukūrė naujas visuomenės ir kultūros gyvavimo sąlygas. Okupacijos metais susiklostė ypatingi kultūriniai lietuvių palaikymo ir puoselėjimo būdai, išlaikę mes (lietuviai) ir jie (okupantai) skirties nuovoką. Nors tie būdai reikėsi įvairiose kultūrinės ir meninės kūrybos srityse, tačiau stiprėjo ir vadinamosios tarybinės rusakalbės kultūros poveikis. Išsilaisvinus iš sovietinės okupacijos prasidėjo naujas modernizacijos tarpsnis, kurį lemia europinės integracijos ir globalizacijos veiksniai, kultūros atsivėrimas postmoderniam pasauliui, naujų informacinių ir komunikacinių technologijų plėtra ir to pagrindu formuojama nauja kultūrinės komunikacijos sistema, laiduojanti kultūrinės ir meninės kūrybos sklaidą europinės kultūros erdvėje.

15. Skirtingą modernybės pobūdį įvairiose šalyse lėmė specifinės vietos sąlygos, istorinės, politinės aplinkybės, tradicinės kultūros veiksniai ir kt. Dėl to ne tik konstatuojama modernizacijos kelių įvairovė, bet ir svarstoma apie daugelio skirtingų modernybių buvimą ar esminius modernių šalių skirtumus. Lietuvos atvejis ypatingas tuo, kad visi daugialypiai socialiniai ir kultūriniai procesai yra vykę ir tebevyksta netolydžiai, dažnai – itin koncentruotais proveržiais, šuoliais. Lietuvai teko patirti radikalių politinių, socialinių, ekonominių ir kultūrinių permainų, vykusių tiek forsuočiai ir staigiai, tiek ir palengva subrendusių, tiek savos visuomenės, tiek ir svetimų politinių galių iniciatyva. Įvairių modernizacinių procesų rezultatas – modernios Lietuvos tautos ir visuomenės susiformavimas.

16. Individui, tautai ir visuomenei labai svarbūs kilmės, ugdymo ir brendimo, tapatumo ir atminties klausimai. Kadangi išsilaisvinusi iš sovietinės okupacijos ir patekusi globalizacijos ir europinės integracijos aplinkon Lietuva išgyvena itin spartų įvairialypės kaitos metą, kai reikia vaduotis iš sovietmečiu įtvirtintų ideologizuotų modernių laikų Lietuvos istorinės raidos suvokimo pavidalų, šie klausimai tampa dar svarbesni.

17. Modernizaciją suvokiant kaip ilgalaikę, nepaliaujamą, visa apimančią ekonominę, socialinę, kultūrinę ir politinę visuomenės kaitą, kuriai būdinga sparti industrializacija (pastaroji imama laikyti ekonominės gerovės pagrindu) ir jos skatinama urbanizacija, demokratijos plėtra, mokslo žinių sklaida ima aiškėti, kad įvairialypiai modernizacijos vyksmai būdingi ir dabarčiai. Dėl to pastaruosiu metu vėl aktualus tampa modernizacijos suvokimu grindžiamas požiūris į įvairius ūkio, visuomenės ir kultūros kaitos aspektus.

18. Nors modernizacijos kategorija grindžiamas požiūris siejasi su *pažangos* ideologija, tačiau atmetama nuostata, kai pažanga vertinama supaprastintai, kaip nelygstamas gėris. Pabrėžiamas modernėjimo vyksmų ir veiksmų „įvairiakryptiškumas“ ir prieštaravimas, stengiamasi išryškinti lokalinius bei nacionalinius modernizacijos vyksmų ir modernybės susiklostymo bruožus. Naujųjų medijų, komunikacijos ir informacijos technologijų plėtra, kuri keičia kultūrinius ir socialinius ryšius bei savivoką, irgi suvokiama kaip modernizacijos apraiška.

19. Iki šiol Lietuvos modernybė nėra kompleksiskai ištirtas ar juolab suvoktas reiškinys. Ji nepakankamai įrašyta ne tik į vakarų ar pasaulinį, bet ir į Vidurio Europos bei Baltijos regiono

kontekstus. Lietuvos visuomenė menkai suvokia modernizacijos reikšmę savo pačios istorinei genezei ir dabartiniam tapatumui, todėl šiuolaikinių procesų akivaizdoje yra perdėm linkusi į retroaktyvią, ksenofobišką ir negatyvią savivoką. „Moderniosios lietuviybės“ projektas, XX a. šeštajame dešimtmetyje JAV sukurtas Vytauto Kavolio, Lietuvos visuomenės yra dar labai menkai suvoktas ir realizuotas.

20. Modernybės ir modernėjimo konceptais pagrįstos tyrimų priegios Lietuvos tyrėjus ne tik aiškiau susietų su vakarietiškais humanitarinių ir socialinių mokslų laukais, bet ir padėtų jungti įvairių sričių Lietuvos mokslininkų tyrinėjimus į bendresnį valstybės, tautos, visuomenės ir kultūros raidos vaizdinį, kuriame ryškėtų esminės modernizacijos jėgos, veiksniai ir veikėjai.

21. 2010-2014 m. įgyvendinama nacionalinė mokslo programa „Valstybė ir tauta: paveldas ir tapatumas“ (toliau – VAT programa) patvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2010 m. sausio 5 d. įsakymu Nr. V-7 (Žin., 2010, Nr. 4-170), paskatino socialinio ir kultūrinio tapatumų, jų raidos ir būklės tyrimus. Įgyvendinant VAT programos pirmojo („Fundamentiniai tapatumų prielaidų, jo sampratos ir raiškos formų bei raidos ir Lietuvos visuomenės socialinio ir kultūrinio tapatumo formų, jų raidos ir perspektyvų tyrimai“) ir ketvirtojo („Įvairių (tarp jų ir naujų) šiuolaikinio pasaulio iššūkių – globalizacijos, sekuliarizacijos ir kitų – poveikio tapatumui pobūdžio, poveikio valstybei, kalbai ir kultūrai tyrimai“) uždavinių priemones tirti ir kai kurie tapatybių formų kaitą veikusieji modernybės epochos procesai bei reiškiniai. VAT programos kertinė probleminė ir instrumentinė priega buvo tapatybė kaip sąmoningas savęs suvokimas ir konstravimas. Ji susitelkė ties dviem modernybės aspektais – valstybe ir tauta - kurie nuo XIX a. pabaigos Lietuvoje buvo esminiai modernizacijos veiksniai. Naujoji Programa siekia peržengti vidines ir vietines visuomenės ir bendruomenės savęs suvokimo ir konstravimo ribas ir pažvelgti į Lietuvos modernėjimą kaip socialinį kultūrinį pokytį, neatskiriamą nuo platesnio ir istorinio Europos konteksto, įvertindama istorines modernybės ir modernizacijos aplinkybes, lyginamąją perspektyvą ir visuminį socialinį ir kultūrinį transformacijos pobūdį.

II. ESAMOS BŪKLĖS ANALIZĖ

22. Pasaulyje moderniosios visuomenės ir modernizacijos tyrimai, akcentuojantys kompleksiską ir kryptingą perėjimą iš tradicinių bendruomenių į moderniąsias visuomenes, išsiplėtė po II Pasaulinio karo. Vyraujanti šio tarpsnio paradigma – Talcotto Parsonso modernizacijos teorija, kurios prielaidomis grindžiamos socialinių mokslų srities viduriniojo lygmens modernizacijos teorijos. Modernizacijos tyrimų lauką formavo S. Eisenstadto, N. Smelserio, D. Lernerio, G. Almondo, A. Inkeleso, S. Lipseto ir daugelio kitų modernizacijos teoretikų darbai. Modernizacijos paradigma formuoja šiam laikotarpiui būdingą konvencinį *modernybės* supratimą. Modernizacijos požiūrį glaustai galima apibūdinti taip: technologijomis ir mokslu grįsta industrializacija, masinio pobūdžio edukacijos procesai, masiniai politiniai sąjūdžiai, elito grupių diferenciacija, spartūs ekonominiai pokyčiai, stiprėjantis individualizmas, esminiai informacinės kultūros, vartojimo kultūros sričių pokyčiai, pastebimas tradicinių vertybių reikšmės mažėjimas. Šie didelės apimties racionalizacijos procesai susiejami su trejopa naujos besiformuojančios visuomenės struktūra – socialine sistema, moderniąja visuomene ir nacionaline valstybe. Ši trejopa struktūra dažnai tapatinama su „Vakarų visuomenės“

(„moderniosios Vakarų visuomenės“, „Vakarų civilizacijos“) – labai kompleksiško darinio, kuriam būdinga nacionalinių, regioninių, kultūrinių, klasinių bei kitų stratifikacinių požymių įvairovė – samprata.

23. Tuo pačiu metu (XX a. 3-7 dešimtmečiais) į racionalizaciją (modernizaciją) susiformuoja kitas, alternatyvus požiūris – Frankfurto mokyklos kritinė teorija, kritikuojanti moderniosios „vienmatiškos visuomenės“ prielaidas, įskaitant ir specifinę modernizacijos teoriją „modernybės“ suvokimą, bei Vakarų modernizacijai būdingus „instrumentinio proto“, „kultūros industrijos“ ir „industrializmo logikos“ požymius.

24. Modernizacijos teorijos ir Frankfurto mokyklos kritinės teorijos nebendramatiškų prielaidų susidūrimas skirtingai aiškinant modernybės reiškinių paveikė vėlesnę modernybės savivoką. Atsirado kritiškesnės D. Bello, A. Touraine'o *postindustrinės visuomenės* koncepcijos, kuriose, be kita ko, pabrėžiama nuolatinių socialinių pokyčių ir socialinių sąjūdžių reikšmė; U. Becko *rizikos visuomenės*, A. Giddenso *reflektyviosios visuomenės*, Z. Baumano *takiosios visuomenės* koncepcijos; ėmė formuotis įtemptas dialogas tarp J-F. Lyotardo, M. Foucault, J. Derrida, R. Rorty radikalių („postmodernizmo“) koncepcijų ir J. Habermaso pastangų kritiškai tęsti racionalų komunikacinį modernybės projektą.

25. Lietuvoje nuo XX a. vidurio imti nagrinėti kai kurie modernios visuomenės formavimosi procesai ir reiškiniai:

25.1. Fragmentiškai analizuoti modernybės, vėlyvosios modernybės ir postmodernybės konceptai, tirtos modernizmo ir postmodernizmo teorijos ir kartu jomis grįstos humanitarinių mokslų tyrimo metodologijos. Tirti ir globalizacijos, sekuliarizacijos, vėlyvojo kapitalizmo ir vartotojiškumo fenomenai, tautinės valstybės kūrimo, tautinės tapatybės bei kultūrinės atminties išsaugojimo procesai, kritiškai reflektuoti medijų ir reginio visuomenės reiškiniai;

25.2. Modernybės problematika nuosekliausiai plėtota tiriant Lietuvos kultūrą: tirtas modernizmo, kaip estetinių pažiūrų ir stilistinių krypčių visumos, formavimasis XX a. pradžioje ir tarpukaryje; nacionalinių meno mokyklų ir modernių kultūrinių institucijų radimasis, plėtra iki sovietinės okupacijos. Šiuo metu tiriama XIX-XX a. moderniosios literatūros istorinė raida, daugiakalbė miesto literatūra, tradicinė kultūra ir etninių kultūrų modernėjimas, vyksta ir lyginamieji Vidurio Europos ir baltų literatūrinio modernizmo tyrimai. Pastarąjį dešimtmetį intensyviai nagrinėjami įvairūs modernybės ir postmodernybės aspektai tiriant sovietmečio ir šiuolaikinę kultūrą. Visgi XIX a. ir ankstesniųjų epochų meno ir literatūros istorijos modernybės problemos dažniausiai formuluojamos fragmentiškai ir menkai konceptualizuojamos. Modernybės genezės klausimas menotyros ir literatūrologijos diskurse lieka atviras ir diskusinis;

25.3. Buvo filologinių ir Lietuvos raštijos tyrimų, skirtų lietuvių tautos atgimimo ir formavimosi procesams: analizuotas bendrinės kalbos ir visuomenės santykis, tarmių ir socialinių dialektų kaita, lietuvių kalbos gyvavimo Lietuvoje, lietuvių diasporoje ir globaliame pasaulyje sąlygos, lietuvių kalbos ir raštijos sąveikos su naujosiomis medijomis ir informacinėmis technologijos problemos;

25.4. Esama pažangos tiriant kapitalistinio ūkio formavimąsi, įsitvirtinimą ir jo raidą XIX a. ir XX a. pirmojoje pusėje bei kai kuriuos šio proceso socialinius padarinius. Pastaruoju metu plėtojami modernių laikų urbanistinės raidos, miesto bendruomenių gyvenimo, jų industrinės kultūros ir kultūrinės atminties ypatumų tyrinėjimai. Vis dar nepakankamai tirti ir įvertinti industrializacijos

socialiniai padariniai, poveikis urbanizacijai, vartojimo visuomenės formavimuisi. Reikia naujų sovietinio laikotarpio ekonominių procesų ir jų įtakos socialiniams, demografiniams, migracijos bei panašių procesų tyrimų.

25.5. Modernybės laikotarpio socialiniai pokyčiai Lietuvoje nagrinėti etnologijos ir socialinės istorijos požiūriu: tirta gamybos sistemų ir technologijų modernizacijos socialiniai aspektai, industrializaciją patiriančio miesto kultūros ir kasdienybės ypatumai ir pokyčiai, darbininkijos ir socialinio elito formavimasis Lietuvoje industrializacijos, tautinės valstybės ir sovietinės okupacijos aplinkybėmis, socialinės sanklodos, šeimos ir santuokos sampratų pokyčiai, luomų demokratėjimo tendencijos, skirtingų laikotarpių visuomenės įvairialypės ir prieštaringos transformacijas ir su jomis susiję Lietuvos kraštovaizdžio kultūriniai pokyčiai. Minėti tyrimai pagrįsti empiriniais duomenimis ir vykdyti daugiausia sovietmečiu, dažnai telkti ties viena tema ar objektu ir yra vertingi kaip išvalgos ir gairės. Dabar ypač aktualūs būtų išsamūs ir kompleksiniai modernizacijos procesų Lietuvoje tyrimai, pasitelkiant šiuolaikinius teorinius ir lyginamuosius kontekstus bei įvertinant sovietinio režimo įtakas moksliniams tyrimams;

25.6. Tirta Lietuvoje veikusių bažnyčių istorija, bažnyčių institucijos ir dvasininkų socialinės grupės, katalikų Bažnyčios antisovietinė rezistencija. Pastaruoju metu intensyviai tiriami šiuolaikinėje visuomenėje vykstantys sekuliarizacijos procesai, jų poveikis religingumo raiškai, religingumo kitimas modernėjančioje visuomenėje. Tačiau stokojama įvairių religinių bendruomenių vaidmens ir vietos visuomenės modernėjimo procesuose, Bažnyčių socialinės doktrinos, religingumo, įvairius įsitikinimus atstovaujančių bendruomenių tyrimų;

25.7. Remiantis viena teorine prieiga nagrinėtas modernios lietuvių tautos formavimasis, kai kurie tautinių santykių aspektai, nacionalinio tapatumo įsitvirtinimo klausimai. Mažai tirta lietuvių tautos raidos XX amžiuje problematika. Tyrimuose, atliktuose XX a. pabaigoje, koncentruotasi į XIX a. pab. – XX a. pr. Lietuvos visuomenės politizacijos procesus, modernių politinių idėjų raišką, politinių struktūrų formavimąsi ir politinę praktiką. Tik fragmentiškai tirta modernios Lietuvos valstybės funkcionavimo ir jos institucionalizacijos problematika, tik dabar pradėti valstybės institucijų modernėjimo tendencijų XVIII a. tyrimai.

26. Reikėtų pažymėti, kad Lietuvos modernėjimo raidos tyrinėjimams būdingas fragmentiškumas, tyrimuose beveik nenaudotos arba ribotai naudotos (daugiausia filosofiniuose ir kultūros tyrimuose) modernybės ir modernėjimo teorinės prieigos. Stokojama aiškesnio visapusiško modernios Lietuvos susiklostymo, jos raidos ir dabarties vaizdinio:

26.1. Trūksta modernybės ir modernizacijos teorinės artikuliacijos ir kritinės refleksijos; nagrinėtinos visuomenės modernėjimo filosofinės, kultūrinės, ekonominės, socialinės, politinės ir istorinės aplinkybės;

26.2. Nenagrinėta modernybės genezės, modernybės idėjų perėmimo ir pasisavinimo problema. Būtina aptarti problemiškas Lietuvos modernybės ištakas bei chronologinius etapus. Tiriant Lietuvos visuomenės ir kultūros raidą nuo Renesanso laikų, nagrinėtinos ankstyvosios modernybės (angl. *Early Modern period*) ir ankstyvųjų naujųjų laikų sąvokos, kurių tinkamumą reikėtų pagrįsti moksliniais tyrimais;

26.3. Stokojama bendresnio modernybės ir modernizacijos procesų supratimo, neapmąstyta jų specifika Lietuvoje, stinga modernios lietuvių tautos, Lietuvos valstybės ir visuomenės refleksijos iš daugiopos modernybės perspektyvos;

26.4. Mažai tirtas vienas esminių modernėjimo aspektų – sąveika su vietinėmis tradicijomis, tos sąveikos kaita ir poveikis Lietuvos visuomenei bei kultūrai, taip pat išryškėję priešinimosi modernizacijai pavidalai;

26.5. Būtina tirti modernaus žmogaus radimosi kultūrinės ir socialinės prielaidas, žmogaus modernybėje pasaulėjautą ir pasaulėvoką, kultūrinės, meninės ir politinės raiškos ypatumus, su žmogaus modernybėje vaizdiniu susijusias filosofines idėjas ir ideologines nuostatas;

26.6. Svarbu tirti moderniosios kultūros ištakas, į tyrimų akiratį įtraukiant ne tik meninio, literatūrinio modernizmo apraiškas, bet ir specifiskus modernybės epochai reiškinius, buvusius už modernizmo ribų. Taikant tarpdalykinę prieigą, tiriamus kultūros faktus reikėtų susieti su politiniu, socialiniu, ekonominiu bei technologinės pažangos kontekstu. Nacionalinė kultūra turėtų būti analizuojama tarptautinėje perspektyvoje. Aktualūs būtų ne tik naujų kultūros formų, bet ir naujo jų vartotojo, modernybei būdingo masinės kultūros fenomeno, vartotojiškos visuomenės formavimosi tyrimai. Atsižvelgiant į šiuolaikinės kultūros raidos tendencijas svarbu tirti naująsias technologijas ir kultūros industrijas, jų poveikį visuomenės mentalitetui, moderniosios kultūros transformacijas vėlyvosios modernybės, postmodernybės laikotarpiu. Vertėtų tirti etninės kultūros kaitą bei folkloro modernizacijos procesus;

26.7. Būtina tęsti pradėtus lietuvių kalbos ir kalbinės savimonės kaitos moderniaisiais laikais ir globalizacijos sąlygomis tyrimus, kalbos ir individo, kalbos ir visuomenės, kalbos ir valstybės santykio, naujųjų technologijų poveikio kalbai tyrimus; svarbūs yra moderniosios kalbotyros, lietuvių kalbos ir literatūros tyrimai, taikytini švietimui ir ugdymui. Tirtina modernių idėjų ir ideologijų raiška, tradicijų ir modernybės sąveika Lietuvos literatūroje, lietuvių literatūros poveikis modernaus visuomenės sąmoningumo raidai. Svarbu tęsti lyginamąją modernių baltų literatūrų analizę; svarstyti ankstyvųjų naujųjų (modernių) laikų literatūra raidos aspektu, senosios literatūros tradicijos tęstinumo problema;

26.8. Perspektyvūs būtų ir iki šiol netirti krikščionybės, taip pat kitų religinių tradicijų sąveikos su bendraisiais ir specifiniais modernėjimo procesais klausimai; krikščioniškosios Europos civilizacijos formavimosi ir prieštarų refleksija; modernybės, postmodernybės ir religinio sąmoningumo procesų tarpusavio sąveika;

26.9. Nepakankamai tyrinėti industrializacijos, technologinio progreso ir jų keliamų prieštaravimų socialiniai aspektai, poveikis kultūros raidai. Būtinai išsamūs modernėjimo epochoje vykusių socialinių procesų ir socialinių grupių transformacijų tyrimai, padėsiantys atskleisti modernios visuomenės susiformavimą ir jos bruožus. Sovietinės modernizacijos, jos proceso ir pasekmių tyrimai atskleistų sovietinės okupacijos metais Lietuvoje įgyvendintų modernizacijos projektų bei „tarybinio žmogaus“ formavimo ir kitų socialinės inžinerijos apraiškų padarinius;

26.10. Stinga urbanizacijos, kuri iš esmės paveikė ekonominę veiklą, socialinę organizaciją, kultūrą, vertybes, gyvenimo būdą ir politinės organizacijos formas, tyrimų. Urbanizacijos proceso Lietuvoje, urbanizacijos raidos, šiuolaikinės urbanistinės visuomenės ypatybių, miestietiško mentaliteto, miestų bendruomenių kalbinių, kultūrinių, literatūrinių, demografinių, socialinių bruožų ir

gyvenimo būdo tyrimai atskleistų modernios Lietuvos visuomenės formavimosi ypatybes, bruožus, paaiškintų kai kuriuos dabarties Lietuvos politinio, socialinio ir kultūrinio gyvenimo bei vertybių ypatybes;

26.11. Menkai išplėtoti lyginamieji Lietuvos ir kitų šalių modernių visuomenių tyrimai, galintys padėti susikurti bendresnį regiono modernėjimo vaizdinį bei supratimą. Lyginamoji perspektyva Lietuvą įterptų į gerokai platesnį lyginamąjį geopolitinį kontekstą, o tai leistų adekvačiau paaiškinti prieštaringas ir nevienareikšmes modernizacijos įtakas Lietuvai.

27. Būtina įvertinti modernybės sąvokos teorinį ir metodologinį problemišumą, modernybės reiškinio sudėtingumą ir daugiamačiškumą:

27.1. Modernėjimą, modernizaciją, moderniosios visuomenės genezę, jos formavimąsi, transformacijas ir plačiai suvokiamą modernybės reiškinį būtina tyrinėti įvairiais analizės pjūviais – sociokultūriniu, geopolitiniu, filosofiniu, istoriniu, politologiniu, sociologiniu, urbanistiniu, ekonominiu, lingvistiniu, literatūrologiniu, menotyrimu, etnologiniu, antropologiniu religijotyrimu, mokslotyrimu ir kt., taikant tarpdalykines prieigas ir inovatyvius metodus. Skiriamuosius modernėjimo Lietuvoje bruožus pageidautina analizuoti ir vertinti atsižvelgiant į Vakarų modernybės, jos ištakų, raidos, krizės ir kritinės refleksijos, kontekstą;

27.2. Tiriant modernėjimo reiškinį būtina atsižvelgti į tai, kad „modernizacija“ yra ne vienalinijinė instrumentinė kategorija, o „daugeriopų modernybių“ aibė. Įvairioms gyvenimo sritims būdingi savi modernizacijos „pagreičiai“, ideologinės kultūrinės paskatos ir vidiniai prieštarumai.

28. *Daugeriopų modernybių* apibrėžimas, akcentuodamas pliuralumą, skatina diferencijuoti ir *modernumo* sąvoką: skirti a) *modernios visuomenės reiškinį*, b) *modernizacijos* kaip kompleksiško pokyčių kategoriją ir c) *visuminį modernybės reiškinį* (epistemologines ir ontologines modernybės prielaidas, būdingas raidos tendencijas, užsibaigiančias reflektivia vėlyvosios modernybės arba postmodernumo būklės savivoka). Kompleksiškoje *modernybės* sampratoje skirtingi 4 aspektai: 1) politinės modernybės (liberalizmo ir demokratijos raidos ir prieštarų jų tarpusavio santykių), 2) ekonominės modernybės (ekonominio liberalizmo ir alternatyvių krypčių raidos), 3) socialinės modernybės (kintančių socialinio solidarumo formų raidos), 4) kultūrinės modernybės (simbolinių visuomeninio gyvenimo struktūrų formavimosi). Šie aspektai reikalauja metodologinio atstumo – reikiamo abstrakcijos lygmens ir kritinės nuostatos. Modernybė formuojasi kaip kokybiškai naujas *autonomiškumo* reiškinys, kurio savirefleksija reikalauja ne tik empirinio aprašymo, bet ir interpretacinės analizės.

III. PROGRAMOS TIKSLAS, UŽDAVINIAI IR ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

29. Programos tikslas – ištirti modernybės, modernumo ir visuomenės modernėjimo, t. y. šiuolaikinės visuomenės radimosi, jos formos ir turinio kaitos procesus Lietuvoje įvairiais analizės pjūviais – filosofiniu, istoriniu, kultūrologiniu, lingvistiniu, literatūrologiniu, menotyrimu, antropologiniu, etnologiniu, religijotyrimu, mokslotyrimu, politologiniu, sociologiniu, urbanistiniu, ekonominiu bei kitais ir, pageidautina, vienas kitą papildančiais, teoriniais, metodologiniais ir metodiniais aspektais; analizuoti teorines modernybės, modernumo ir modernėjimo sampratas; aiškintis skiriamuosius modernėjimo ir modernėjimo savivokos bruožus, ankstyvąsias modernybės ištakas ir

vėlyvuosius modernybės pavidalus, skirtingus modernėjimo etapus ir struktūrines jų sąsajas, išorinius ir vidinius veiksnius, visuomeninių santykių kaitos ypatumus kuriant nacionalinę valstybę, formuojant nacionalinį tapatumą, kultūrinę savastį ir atmintį; reflektuoti šiuolaikinės visuomenės raidos kryptis.

30. Programos tikslui, nurodytam 29 punkte, pasiekti numatomi šie uždaviniai:

30.1. Atlikti fundamentinius modernybės sampratų, modernybės, modernumo, modernėjimo ir modernizacijos reiškinių ir procesų Lietuvoje tyrimus: analizuoti šių reiškinių ir procesų prielaidas, skirtingas koncepcijas ir modelius.

30.2. Kompleksiškai tirti kultūros modernėjimo veiksnius ir procesus, modernios kultūros pavidalus, modernaus žmogaus formavimosi, jo kultūrinės ir meninės raiškos ypatumus.

30.3. Nagrinėti socialines ir ekonomines modernėjimo sąlygas ir jų poveikį visuomenės ir kultūros raidai, urbanizacijos sąlygas ir eigą.

30.4. Atlikti modernios valstybės, politinės bei tautinės bendruomenių istorinius ir lyginamuosius tyrimus, atskleisti modernių politinių idėjų ir struktūrų, politinės ir pilietinės kultūros pavidalus bei jų sklaidą.

31. Numatomos Programos įgyvendinimo priemonės:

31.1. Programos uždavinio, nurodyto 30.1 punkte:

31.1.1. išnagrinėti filosofines modernybės reiškinio formavimosi prielaidas, atlikti teorinius fundamentinius modernumo, modernėjimo, modernizacijos reiškinių ir procesų Lietuvoje tyrimus; analizuoti įvairius modernybės konceptualizacijos būdus šiuolaikinių modernizacijos, reflektyviosios modernybės ir postmodernizmo procesų atžvilgiais;

31.1.2. tyrinėti modernųjų, postmodernųjų vertybių, idėjų, normų, kultūros kodų, praktinių nuostatų formavimosi skiriamuosius bruožus ir įvairialypius jų aspektus;

31.1.3. nagrinėti tradicinės bendruomenės ir moderniosios visuomenės idėjų sąveikas ir kaitą vėlyvosios modernybės ir globalizacijos sąlygomis;

31.1.4. tirti mokslo paradigmų (ypač socialinių ir humanitarinių mokslų) kaitą, vertybių (simbolių, retorikų, prieigų) ir faktų (objektyvacijų, statistikos, ekstrapoliacijos) tarpusavio santykio problemą mokslo filosofijos, mokslo sociologijos ir metodologijos aspektais.

31.2. Programos uždavinio, nurodyto 30.2 punkte:

31.2.1. tirti kultūros, kalbos, literatūros, raštijos, meninės kūrybos kaitą ir modernėjimo prielaidas bei ištakas, modernųjų estetinių kryptų formavimąsi, raidą ir specifinę raišką literatūroje ir mene; meno, grožio bei kultūros sampratų pokyčius (post)modernybėje ir jų kritinę refleksiją, kultūros slinktis vėlyvosios modernybės, postmodernybės, globalizacijos ir europinės integracijos laikotarpiu;

31.2.2. tirti kultūros funkcionavimo formų poslinkius modernybėje; atlikti valstybės ir kultūros sąveikos tyrimus; analizuoti vizualiosios kultūros, masinės kultūros ir kultūrinių bei kūrybinių industrijų reiškinius; tirti modernių technologijų ir medijų poveikį visuomenės mentalitetui, kalbai ir kultūrai;

31.2.3. tirti Krikščionybės, įkrikščioninimo, krikščioniškųjų Bažnyčių, įvairių religinių bendruomenių vietą bei vaidmenį visuomenės ir individo modernėjimo procesuose, religinių institucijų ir religingumo kaitą modernėjimo sąlygomis;

31.2.4. tirti modernaus žmogaus formavimo(si), jo savivokos, pasaulėjautos, kultūrinės, mokslinės ir meninės raiškos ypatumus, emancipacijos aspektus; analizuoti švietimo sistemą ir ugdymo

veiksnius mokymo, šeimos ir valstybės sąveikos, tradicinių ir naujųjų raštingumų derinimo atžvilgiais, socialinio ir ideologinio konstravimo veiksniais ir jų savivoką;

31.2.5. nagrinėti tradicinių kultūros formų ir reiškinių funkcionavimo problemas, atskleisti sklaidą ir reikšmę modernėjančioje visuomenėje; tirti kultūrinės atminties ir kultūrinės savasties interpretavimo, išraiškos ir sklaidos pavidalus, kultūrinės rezistencijos formas ir jų įtaką individo savivokai.

31.3. Programos uždavinio, nurodyto 30.3 punkte:

31.3.1. tirti industrializacijos procesus, naujų ekonominių veiklos formų, institucijų ir veiksmų atsiradimą bei poveikį visuomenės ir kultūros transformacijoms, nagrinėti kapitalistinės ir socialistinės ūkių sistemų bruožus, įsitvirtinimą ir raidą;

31.3.2. tirti socialinių grupių, kolektyvinės ir individualios tapatybės formų kaitos, socialinio mobilumo ir migracijos procesus, demografinių pokyčių ypatumus; nagrinėti žmogaus teisių ir laisvių įtvirtinimo bei asmens orumo refleksijos įtaką individų savivokai ir statusui, šeiminių ir lyčių santykių kaitą;

31.3.3. tirti tradicinių bendruomeninių santykių transformacijas ir modernių socialinių ryšių formavimąsi, tradicinio ir modernaus socialinio solidarumo prigimtį, skirtingų jo tipų formavimąsi ir tarpusavio sąveiką, socialines įtampas ir konfliktus klostantis pliuralistinei moderniosios, postmoderniosios visuomenės struktūrai;

31.3.4. tirti naujojo individualizmo reiškinio formavimąsi ir skirtingas raiškos formas, modernios visuomenės ir individualizmo (tiek moderniojo, tiek postmodernaus) sąveikas, socialinę individualizmo kritiką;

31.3.5. tirti urbanizacijos sąlygas, aplinkybes ir eigą, urbanizacijos įtaką socialinei ir kultūrinei raidai, modernaus miestietiško gyvenimo būdo radimąsi ir pavidalus; nagrinėti miesto ir kaimo santykius ir jų transformacijas, urbanizacijos poveikį gyvenamosios aplinkos ir kraštovaizdžio kaitai;

31.4. Programos uždavinio, nurodyto 30.4 punkte:

31.4.1. tirti visuomenės organizavimosi būdus ir formas Lietuvoje ir diasporoje; tirti viešosios erdvės transformacijas, politinės ir pilietinės kultūros formavimosi bruožus; politinius ir moralinius pilietinės visuomenės aspektus; pilietinės visuomenės ir politinės valdžios tarpusavio santykius; pliuralizmo problemas liberalioje demokratijoje; politinės bendruomenės ir pilietinės visuomenės tarpusavio sąveikas;

31.4.2. tirti nacionalinės idėjos, modernių tautų ir tautinės tapatybės formavimąsi ir raidą Lietuvoje, etninius procesus ir tarpetninius santykius, šiuolaikinės tautinės, pilietinės ir europinės tapatybės sąveikas;

31.4.3. nagrinėti struktūrines modernios valstybės formavimosi sąlygas ir jos transformacijas, valstybės institucijų (politinių, teisinių, švietimo, savivaldos ir kt.) formavimąsi ir raidą, politinės galios veiksniai ir veikėjai, biurokratinės modernėjimo ir technologinės modernizacijos transformacijas; moderniosios demokratijos formas; modernios teisės sistemos radimąsi ir kaitą;

31.4.4. tirti struktūrinius moderniosios totalitarizmo sistemos bruožus, posttotalitarizmo formas, posttotalitarinės ir postkolonijinės būklės požymius, nagrinėti klasikinę ir šiuolaikinę teorinę

totalitarizmo kritiką, analizuoti politinio, karinio ir kt. pasipriešinimo totalitarizmo sistemai ir kolonizacijai pavyzdžius;

31.4.5. gvildinti modernybės politinių idėjų ir ideologijų radimąsi ir raišką, visuomenės politinę diferenciaciją, politinių partijų ir judėjimų vaidmenį ir įtaką visuomenei ir valstybei.

IV. NUMATOMI REZULTATAI

32. Įgyvendinus Programą:

32.1. suintensyvės aktualių Lietuvos modernybės ir modernizacijos mokslinių tyrimų projektų, grįstų tarptautinės patirties išmanymu ir skatinančių nacionalinės humanitarinių ir socialinių mokslų sistemos raidą, rengimas ir įgyvendinimas (bus parengta ir įgyvendinta ne mažiau kaip projektų);

32.2. bus parengta ir publikuota Programos mokslinių tyrimų projektų ir visos Programos rezultatus apibendrinančių mokslo straipsnių, mokslo monografijų ir sintetinių mokslo veikalų (ne mažiau kaip ... mokslo straipsnių, ne mažiau kaip ...mokslo monografijų ir sintetinių mokslo veikalų);

32.3. vyks Programos mokslinių tyrimų rezultatų sklaida mokslo bendruomenėje (bus surengta ne mažiau kaip ... nacionaliniai ir tarptautiniai mokslo renginiai Programos mokslinių tyrimų temomis);

32.4. bus atlikti socialinės ir kultūrinės plėtros darbai – mokslo populiarinimo publikacijos, edukacinės programos, metodinės priemonės ir elektroniniai ištekliai, kultūros renginiai ir pan. (ne mažiau kaip ... socialinės ir kultūrinės plėtros darbų).

V. NUMATOMŲ REZULTATŲ PANAUDOJIMO GALIMYBĖS

33. Humanitariniai ir socialiniai mokslai yra visuomenės savižinos ir savivokos priemonė. Jų tyrimų rezultatai padeda visuomenei save pažinti, reflektuoti savo praeitį ir dabartį. Programos rezultatai paskatins Lietuvos visuomenės savivoką, sudarys galimybes plėtotis visuomenės raidos ir būvio kritinei analizei ir savianalizei bei ugdyti visuomenės kritinį mąstymą.

34. Programa padės išsiaiškinti, kokie buvo esminiai Lietuvos modernėjimo ir modernizacijos vyksmai ir kokia visuomenė, jos kultūra ir savivoka susiklostė modernizacijos eigoje, kokie modernizacijos ypatumai padėjo kurti tautinę valstybę, nacionalinį tapatumą ir kultūrinę atmintį, kaip vyko prievartinė sovietinė modernizacija, kaip ji keitė krašto vaizdą, socialinius santykius ir paskatino kultūrinės lietuviybės puoselėjimą bei priešinimąsi sovietizacijai. Programos tyrimai padės visuomenei geriau suvokti dabartinę savo būseną, taip pat esminius „modernaus lietuvių“ ir jo mentaliteto bruožus bei kūrybinės raiškos ypatumus. Suvokdami įvairias Lietuvos modernizacijos „fazes“, esmines modernėjimo prielaidas bei paskatas, jų dėka atsiradusias ir kultūrinėje atmintyje įsitvirtinusias kultūrinės formas, galėsime lengviau spręsti aktualius šiuolaikinės visuomenės raidos uždavinius ir rasti deramų atsakymų į vis naujus kylančius iššūkius.

35. Šiuolaikinės visuomenės būklės suvokimas, įveikiant praeities ir dabarties skirtį, aiškus žinojimas, kaip veikia ir kodėl taip veikia moderni Lietuvos visuomenė parodytų visuomenės procesų sąsajas, būtų patikimas pamatas prognozuojamai ateičiai kurti, stiprintų visuomenės pasitikėjimą savo galimybėmis ir atsakomybę. Kompleksiški modernybės tyrimai gelbėtų suvokiant nuolatinės kūrybos procesą, nepalijamam kintantį naujumo ir tradicijos santykį.

36. „Modernybės Lietuvoje“ programa skatins visuomenę peržiūrėti supaprastintą, deterministinių ir dualistinių modernybės ir modernizacijos modelį, prisidės prie lituanistinės istoriografijos plėtros, lituanistinės savasties ir jos lyginamųjų patirčių įvairiapusiško suvokimo ir įvertinimo.

37. Visuomenės šiandien ypatingą dėmesį skiria žiniomis ir švietimu pagrįstoms ir tausojančioms inovacijoms, apimančioms įvairias sritis, tarp jų ir socialinę. Kūrybingumas ir inovatyvumas šiandien grindžiamas demokratija, kultūriniais skirtumais ir jų suvokimu, žiniomis ir informatyvumu, informacijos sklaida, naujais kontekstais ir sąsajomis. Inovatyvumas šiandien - tai nevienakryptė ir necentralizuota pažanga. Programa suteiks progą Lietuvos tyrėjams dalyvauti šiuolaikinėje Europoje vykstančiuose daugialypiuose moksliniuose tyrimuose, mokslo ir inovatyvumo debatuose, ieškojimų ir pokyčių procesuose, dalijantis unikalia įgyvendinant Programą sukaupta patirtimi.

38. Programa paskatins peržiūrėti įprastas inovatyvumo ir pažangos supratimo prieigas, būdus ieškant naujų kelių, kaip mokslas galėtų prisidėti sprendžiant Lietuvos visuomenės problemas, aktualizuojant jos atsakomybę, dinamiškumą ir konkurencingumą vykstant socialinėms transformacijoms. Šiuo požiūriu vertingos būtų ne tik šios Programos kontekste sukauptos naujos žinios, bet ir modernybės, kaip metodologinės prieigos suvokimas ir įprasminimas, skatinantis savirefleksiją ir judėjimą. Kritine savirefleksija pagrįsta mokslinė prieiga taptų terpe permąstyti mokslinius teorinius ir metodologinius kontekstus, atvertų ir skatintų naujas mokslo kryptis ir institucijų bendradarbiavimo perspektyvas, visuomenę skatintų pasitikėti mokslu, didintų normatyvinių kryptų informuotumą.

39. Imliausios ir plačiausios modernybės ir modernizacijos kategorijos padėtų sutelkti ir koordinuoti dažnai instituciškai bei metodologiškai atskirtus ar atsiskyrusius tyrėjų centrus bei grupes, įgalintų kūrybiškai panaudoti skirtingų disciplinų intelektualinį potencialą, paskatintų akademinę komunikaciją. Programa padėtų formuluoti naujus tyrimų laukus ir naujas problemas, o šių pagrindu rengti naujas studijų (ir doktorantūros) programas. Įgyvendinus Programą būtų sukurtas naujas Lietuvos modernėjimo vaizdinys, kuris padėtų atnaujinti vidurinių mokyklų programas.

40. Modernybės tyrimai humanitariniams ir socialiniams mokslams atvertų įvairių tarptautinės plėtros ir bendradarbiavimo galimybių. Nacionalinės mokslo programos yra mokslo politikos įgyvendinimo instrumentai, skirti ir tarptautiniam bendradarbiavimui skatinti, Europos Sąjungos valstybėse vykdomų tyrimų rezultatų sklaidai, todėl šiose programose numatomos ir tarptautinės mokslinių tyrimų rezultatų panaudojimo galimybės. Greta įprastinių sklaidos kanalų mokslinių disciplinų tinkluose, Programos rezultatai galėtų būti panaudojami rengiant paraiškas programos „Horizontas 2020“ 6-ajam iššūkiui „Europa besikeičiančiame pasaulyje – įtrauki, inovatyvi ir reflekyvi visuomenė“ (angl. *Europe in a changing world – inclusive, innovative and reflective Societies*), o iš dalies ir 7-ajam iššūkiui „Saugios visuomenės – Europos ir jos piliečių laisvės ir saugumo (angl. *Secure societies – Protecting freedom and security of Europe and its citizens*) iššūkiams. Programos rezultatai galėtų būti sėkmingai integruojami ir tęsiami naujojoje HERA programoje „Praeitį dabartyje“ (angl. *Uses of the Past*), kuri yra įtraukta į programos „Horizontas 2020“ 2014/2015 metų kvietimą „Reflektyvios visuomenės: kultūros paveldas ir europietiškas identitetas“. Programa atitinka ir dar

vienos „Horizontas 2020“ veiklos „Mokslas ir visuomenė“ pobūdį – įtraukti visuomenę į mokslą ir inovacijas, taip ugdant išsilavinusią, demokratišką, sąmoningą ir iniciatyvią visuomenę.

VI. PROGRAMOS ĮGYVENDINIMO VERTINIMO KRITERIJAI

41. Programos tyrimų rezultatai vertinami atsižvelgiant į tyrimų tarpdalykiškumą, tyrėjų grupių tarpinstitucinio bendradarbiavimo pobūdį, inovatyvių metodų taikymą, tyrimų tarptautiškumą, tyrimų integralumą ir dermę su kitais susijusiais Lietuvoje vykdytais ir vykdomais tyrimais.

42. Svarbiausi Programos rezultatų vertinimo kriterijai – vykdomų tyrimų dermė su programos uždaviniais ir įgyvendinimo priemonėmis, tyrimų rezultatų originalumas, analitiškumas, pagrįstumas, konceptualumas.

43. Programos rezultatai vertinami ją pabaigus. Programos uždavinių įgyvendinimo vertinimo rodikliai:

43.1. parengtų ir įgyvendintų aktualių Lietuvos modernybę ir modernėjimą tiriančių mokslinių tyrimų projektų, skatinančių Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų raidą, skaičius;

43.2. svarbiausių Programos aprėpiamų mokslinių tyrimų rezultatus apibendrinančių mokslinių publikacijų (straipsnių, monografijų, sintetinių veikalų, šaltinių publikacijų) skaičius;

43.3. atliktus mokslinius tyrimus apibendrinančių nacionalinių ir tarptautinių mokslinių renginių skaičius;

43.4. atliktų socialinės ir kultūrinės plėtros darbų – mokslo populiarinimo publikacijų, edukacinių programų, metodinių priemonių ir elektroninių išteklių, kultūros renginių ir pan. skaičius.

VII. BAIGIAMOSIOS NUOSTATOS

44. Programą administruoja Lietuvos mokslo taryba, vadovaudamasi Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintais Nacionalinių mokslo programų nuostatais ir pačios pasitvirtintu Nacionalinių mokslo programų rengimo ir įgyvendinimo tvarkos aprašu (toliau – Aprašas), suderintu su Švietimo ir mokslo ministerija.

45. Programa įgyvendinama konkurso būdu skiriant finansavimą mokslo projektams, organizuojant gautų paraiškų ir mokslinių ataskaitų ekspertinį vertinimą, užtikrinant tinkamą lėšų panaudojimą Aprašo nustatyta tvarka.

46. Programa būti finansuojama valstybės biudžeto, Europos Sąjungos struktūrinių fondų, tarptautinių programų ir kitomis lėšomis. Programai įgyvendinti lėšų skirti gali ir ministerijos ar kitos valstybės institucijos, ūkio subjektai ar kiti juridiniai asmenys. Programai įgyvendinti 2015–2020 metais reikės 45 mln. Lt. Lėšų pasiskirstymas pagal Programos uždavinius pateiktas Programos priede.

47. Programą administruojanti institucija vykdo Programos įgyvendinimo stebėseną: apibendrina Programos projektų rezultatus ir jų pagrindu parengia Programos tarpines bei baigiamąją ataskaitas; skelbia jas savo svetainėje, organizuoja šių ataskaitų svarstymą ir vertinimą.

48. Įvertinusi Programos tarpinę ataskaitą, Programą administruojanti institucija gali siūlyti tikslinti Programą arba, jeigu Programa įgyvendinama nepatenkinamai arba Programai įgyvendinti skiriamas nepakankamas finansavimas, siūlyti nutraukti Programos vykdymą anksčiau, nei numatyta.

49. Programa administruojanti institucija Programos ataskaitas su jose nurodytais Programos projektų įgyvendinimo rezultatais bei gautomis išvadomis ar rekomendacijomis, teikia Švietimo ir mokslo bei kitoms suinteresuotoms ministerijoms. Programos rezultatai viešinami organizuojant renginius ir skelbiant šiuos rezultatus žiniasklaidoje.

50. Programa laikoma baigta, kai Programą administruojanti institucija patvirtina Aprašo nustatyta tvarka parengtą, apsvairstytą ir įvertintą Programos baigiamąją ataskaitą.

**NACIONALINĖS PROGRAMOS MODERNYBĖ LIETUVOJE LĖŠŲ PASKIRSTYMAIS
(tūkst. Lt)**

	2015 m.	2016 m.	2017 m.	2018 m.	2019 m.	2020 m.	Iš viso:
1. Atlikti fundamentinius modernybės sampratų, modernybės, modernumo, modernėjimo ir modernizacijos reiškinių ir procesų Lietuvoje tyrimus: analizuoti šių reiškinių ir procesų prielaidas, skirtingas koncepcijas ir modelius.	500	800	1 200	1 200	1 200	800	5 700
2. Kompleksiškai tirti kultūros modernėjimo veiksnius ir procesus, modernios kultūros pavidalus, modernaus žmogaus formavimosi, jo kultūrinės ir meninės raiškos ypatumus	1 300	2 400	3 600	3 600	3 600	2 400	16 900
3. Nagrinėti socialines ir ekonomines modernėjimo sąlygas ir jų poveikį visuomenės ir kultūros raidai, urbanizacijos sąlygas ir eigą	800	1 600	2 400	2 400	2 400	1 600	11 200
4. Atlikti modernios valstybės, politinės bendruomenės bei tautinės bendruomenės istorinius ir lyginamuosius tyrimus, atskleisti modernių politinių idėjų ir struktūrų pavidalus bei jų sklaidą.	800	1 600	2 400	2 400	2 400	1 600	11 200
Iš viso:	3 400	6 400	9 600	9 600	9 600	6 400	45 000